

מבית"ד לאצ"ל - האמנם התפתחות דטרמיניסטית?

יעקב גולדשטיין

(באוניברסיטאות חיפה וברא"ל) והופעתם של כתבי"עת מדעיים המוקדשים לפרסומים בתחום הציונות ותולדות היישוב³ - כל אלה הרחיבו את מעגל החוקרים והמפרסמים בנושאים הנדונים, ותקצר היריעה מלפרט את שפע הפרסומים בעשורים האחרונים.

זאת ועוד, הקמתה של המדינה והאקדמיזציה של ההיסטוריוגרפיה הציונית והיישובית הביאו להעברת הדגש במחקר לתחום תולדות היישוב ומדינת ישראל. קרוב לוודאי שהתפתחות זו נובעת מהעובדה שדור החוקרים שנולד או עוצב בארץ - זיקתם הטבעית וכן הכלים המחקריים העומדים לרשותם מפנים אותם לחקר תולדות היישוב והמדינה יותר מאשר לחקר תולדות הציונות, על הסתעפויותיה, בגולה.

במסגרת הנדונה רבו יחסית המחקרים והפרסומים על תנועת הפועלים היהודית בכלל ועל תנועת העבודה הארץ-ישראלית בפרט. עיקרם הופיעו לאחר הקמתה של המדינה. הפרסומים הראשונים היו של אנשים מחוץ לאקדמיה, כגון משה ברסלבסקי וצבי (רוזנשטיין) אבן-שושן.⁴ אחר כך הופיעו המחקרים של משה מישקנסקי, יוסף גורני, יונתן שפירא, יהודה סלוצקי, יעקב גולדשטיין, אניטה שפירא, אלקנה מרגלית ורבים אחרים.⁵

עד 1977 נכתב מעט על התנועה הרודיוניסטית והפרסומים לא היו של אנשי האקדמיה. בין החיבורים שיצאו לאור היו אלה של יוסף שכטמן, י' אופיר, דוד גיב ושכטמן ויהודה

אסתר שטיין-אשכנזי, בית"ד בארץ-ישראל 1925-1947, ירושלים: מכון ז'בוטינסקי בישראל והספריה הציונית על-יד ההסתדרות הציונית העולמית, תשנ"ה, 489 עמ'.

א

שורה של פרסומים העוסקים בהיסטוריוגרפיה של התנועה הלאומית של העם היהודי, הציונות, ראו אור מתום מלחמת העולם הראשונה ולאורך תקופת המנדט. הספרים דנו חלקם בתולדותיה של התנועה הציונית בכללותה, כגון אלה של נחום סוקולוב, אדולף בעהם ובן-ציון דינבורג-דינור,¹ וחלקם, כגון ספריהם של ארתור רופין ואלכס ביין,² תיארו את תהליך בניינו של היישוב היהודי בארץ-ישראל.

זרם המחקרים על תולדות התנועה הציונית בכללותה או בארצות שונות ועל תולדות היישוב גבר לאחר הקמתה של מדינת ישראל, כתוצאה מהלגיטימציה שניתנה להיסטוריוגרפיה הציונית והיישובית על ידי האקדמיה. התהליך המוזכר וכן הקמתם של מכונים לחקר הציונות וחוגים מיוחדים ללימודי ארץ-ישראל

1 N. Sokolow, *History of Zionism*, I-II, London 1919; idem, *Hibbat Zion*, Jerusalem 1934; A. Böhm, *Die Zionistische Bewegung*, I-II, Berlin 1920-1921; דינבורג, חיבת ציון, א-ב, תל-אביב תרצ"ב-תרצ"ד.
2 א' רופין, ההתישבות החקלאית של ההסתדרות הציונית בארץ ישראל (תרס"ה-תרפ"ד), תל-אביב תרפ"ה; א' ביין, תולדות ההתישבות הציונית, ירושלים 1942.

3 'קתדרה לתולדות ארץ-ישראל ויישובה' והציונות - מאסף לתולדות התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל.

4 מ' ברסלבסקי, תנועת הפועלים הארץ-ישראלית, תל-אביב 1966; צ' אבן-שושן, תולדות תנועת הפועלים בארץ-ישראל, תל-אביב 1963.

5 מ' מישקנסקי, ראשית תנועת הפועלים היהודית ברוסיה, תל-אביב תשמ"א; הנ"ל (עורך), סוציאליזם יהודי ותנועת הפועלים היהודית במאה ה-19, ירושלים תשל"ו; י' גורני, אחדות העבודה

על תנועת הנוער של הצה"ר (הציונים הרוויזיוניסטים), בית"ר, נכתב עד כה מעט מאוד. אמנם היו התייחסויות חלקיות אליה בספרי זיכרונות ובמחקרים, אבל חסר היה מחקר שמוקדו ועיקר עניינו הוא תנועת בית"ר. בין המעט שהיה קיים חשוב להזכיר את הספר קטן ההיקף של בנימין (לובוצקי) אליאב וכן את שלושת כרכי התיעוד של בית"ר מאת ח' בן-ירוחם.⁶ חשיבותו הרבה של ספרה של אסתר שטיין-אשכנזי 'בית"ר בארץ-ישראל 1925-1947' בראש וראשונה בהיותו מחקר מקיף על בית"ר.

הספר מושתת על עבודת הדוקטור של המחברת, שראשיתה באוניברסיטה העברית בירושלים בהדרכתו של שמואל אטינגר המנוח, והמשכה לאחר פטירתו, באוניברסיטת חיפה בהדרכתו של יואב גלבר וחיים שצקר. שטיין-אשכנזי עיינה באופן מעמיק בכל המקורות הרלוונטיים המשמשים את ההיסטוריון, היינו חומר ארכיוני, עיתונות, תיעוד בעל-פה, ספרות זיכרונות וספרות מחקר. הספר מתבסס אפוא על חומר רחב היקף והוא מלווה באפרט מדעי ובנספחים.

ב

הספר מחולק לשלושה חלקים כרונולוגיים. בחלק הראשון, העוסק בשנים 1925-1937, שמונה פרקים. בראשון סוקרת המחברת בקווים כלליים את התפתחותה של בית"ר מייסודה בשנת 1923 בריגה בירת לטוויה ובשנים הבאות. בפרק ניתן רקע כללי על התפתחותה של התנועה בגולה. גם בפרק השני נדונים נושאים כלליים, כגון: יחסי

בנארי.⁶ ייתכן שמציאות זו נבעה מהעובדה שהרוויזיוניזם ויורשתו מפלגת 'חרות' היו באופוזיציה בתקופת 'המדינה בדרך' ובשלושת העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל. זרם הפרסומים העוסקים באידאולוגיה ה'בוטינסקאית' הרוויזיוניסטית ובהיסטוריה של תנועה זו, לרבות זיכרונות אישיים, גבר לאחר עלייתו לשלטון של מנחם בגין, בראש גח"ל, בשנת 1977. לסוג זה שייכים הספרים של דב בר-נר, רפאלה בילסקי-בן-חור, בנימין אקצין, בנימין (לובוצקי) אליאב ואחרים.⁷

במחקר האקדמי נדון הנושא הרוויזיוניסטי על ידי שורה של חוקרים שכבר הוזכרו לעיל, כגון יהודה סלוצקי, יוסף גורני, אניטה שפירא וכותב שורות אלה, אם כי הרוויזיוניזם לא עמד במוקד מחקרם. זכות הבכורה בחקר הרוויזיוניזם במסגרת האקדמיה כנושא מרכזי מגיעה ליעקב שביט שבשורה של מחקרים העלה וביסס את הנושא.⁸

1919-1930, תל-אביב תשל"ג; י' שפירא, אחדות העבודה ההיסטורית, תל-אביב 1975; י' סלוצקי, מבוא לתולדות תנועת העבודה הישראלית, תל-אביב 1973; י' גולדשטיין, בדרך להגמוניה: מפא"י, התגבשות מדיניותה 1930-1936, תל-אביב 1980; א' שפירא, ברל, תל-אביב 1980; א' מרגלית, אנטומיה של שמאל, ירושלים תשל"ו.

6 י' שכתמן, זאב ז'בוטינסקי: פרשת חייו, א-ג, תל-אביב תשט"ז; י' אופיר, ספר העובד הלאומי: תולדות תנועת העבודה הלאומית בארץ-ישראל, תל-אביב תשי"ט; ד' ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, א-ג, תל-אביב 1965-1967; J.B. Schechtman & Y. Benari, *History of the Revisionist Movement, I: 1925-1930*, Tel Aviv 1970

7 ד' בר-נר, מ'בוטינסקי עד בגין: דיוקנה של תנועה, תל-אביב 1982; ר' בילסקי-בן-חור, כל יחיד הוא מלך, תל-אביב 1988; ב' אקצין, מריגה לירושלים, ירושלים תשמ"ט; ב' אליאב (לובוצקי), זכרונות מן הימין, תל-אביב 1990.

8 י' שביט, 'התנועה הרוויזיוניסטית בארץ-ישראל 1925-1940: היבטים חברתיים וכלכליים - אידיאולוגיה ושיטה', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב,

1976; הנ"ל וי' גולדשטיין, ללא פשרות: הסכם בן-גוריון-ז'בוטינסקי וכשלונו, תל-אביב 1979; י' שביט, מרוב למדינה, תל-אביב 1983; הנ"ל, המיתולוגיות של הימין, תל-אביב 1986.

9 ב' לובוצקי (אליאב), הצה"ר ובית"ר, ירושלים תש"ו; ח' בן-ירוחם, ספר בית"ר, א, ירושלים ותל-אביב תשכ"ט; ב, תשל"ג; ב, חלק שני, תשל"ו.

ישראלית. למפלגת 'אחדות העבודה', מפלגת הרוב בהסתדרות העובדים הכללית, ולז'בוטינסקי היו בשנים אלה נקודות מפגש פוליטיות לא מעטות, כגון: האקטיוויזם הציוני, הביקורת על מדיניותה של בריטניה ועל האדמיניסטרציה המנדטורית, התפיסה הטריטוריאלית שראתה בשני צדי הירדן חלק מהמנדט עליהם חל העיקרון של הבית הלאומי היהודי, הרגישות לנושא הביטחון, האופוזיציה לווייצמן ושליטתה של הסוכנות היהודית המורחבת ברוב שנות העשרים. עוד בשנת 1928 ועל רקע של פעילותה של ועדת מיד ששוגרה ארצה בשנת 1928 על ידי גורמים לא ציוניים, ואשר שללה התיישבות יהודית באזורי ההר, ואף ביקרה את הגישה הכלכלית של ההסתדרות הציונית כלפי ההתיישבות, ועל רקע יצירתה של קואליציה וייצמניסטית בלי 'הפועל הצעיר', הציע יצחק טבנקין ליצור ברית עם ז'בוטינסקי כנגד מנהיגותו של וייצמן. זאת ועוד, עד 1928 יכול היה ז'בוטינסקי להופיע בפני ציבור העובדים בארץ-ישראל ולהתקבל בסבר פנים יפות. שינוי חריף חל בעניין זה אחרי מאורעות תרפ"ט, שהביאו להקצנה ולמיליטנטיות במחנה הציוני. הקרע בין תנועת העבודה הארץ-ישראלית לבין הרוויזיוניזם הלך וגדל מעתה ואילך. אולם

הגומלין בין זאב ז'בוטינסקי לבית"ר ואימוצה והפנמתה של האידיאולוגיה הו'בוטינסקאית בסוגיות הלגיטיזם (התפיסה שהחשיבה אך ורק את קיומו של צבא לגאלי ושללה את קיומה של מחתרת), האידיאל של היהודי החדש, אופיו של החלוץ הלאומי וגיבושם של ערכים מחנכים נוספים השאובים מתולדותיהם של העם היהודי ושל עמים אחרים. הפרק השלישי דן כבר בשנים הראשונות של בית"ר בארץ-ישראל, שעמדו בסימן של לבטים סוציו-כלכליים. העולים מבית"ר לטווייה נטו לאמץ את עקרונות הפרודוקטיוויזם והקונסטרוקטיוויזם ואת ההגשמה העצמית בתחום העבודה בכלל והעבודה בחקלאות בפרט כאידיאלים מחנכים לתנועתם. לכן הם מצאו את עצמם קרובים מאוד לערכיה של תנועת הפועלים הארץ-ישראלית, ולא פלא שהצטרפו כחברים להסתדרות העובדים הכללית. השקפות אלה מסבירות גם, לפחות באופן חלקי, את החיכוכים במחצית השנייה של שנות העשרים בין זרם זה לבין נציבות בית"ר בארץ-ישראל.

צריך להדגיש כי בשנים הראשונות לאחר ייסודו של הצה"ר בשנת 1925 בפריו לא בלטו עדיין הניגודים הפוליטיים והסוציו-כלכליים בין ז'בוטינסקי ותנועתו לבין תנועת העבודה הארץ-

'חוות סטוקי'
להכשרה חקלאית,
לטווייה 1925

הרוויזיוניסטי ועד הכרזת המרד נגד בריטניה על ידי מנהיגו החדש של הארגון, מנחם בגין, ואעמוד להלן על הבעייתיות של תיחום כרונולוגי זה. החלק השלישי והאחרון של הספר מקיף שלושה פרקים ועניינו השנים 1944-1947. בפרק זמן זה התבררו כבר ממדי השואה, והתגלה כי כתוצאה ממנה נהרסו מוקדי הכוח העיקריים של הרוויזיוניזם בגולה. המפלגה הרוויזיוניסטית בארץ-ישראל מצאה את עצמה בלי משאבים כלכליים וכלי מאגרי כוח אדם, בעוד הארגון המחתרתי הלוחם, האצ"ל, האפיל עליה ופעל במנותק ממנה.

גורלה של בית"ר בארץ-ישראל נגזר מגורלו של הרוויזיוניזם הארץ-ישראלי. שטיין-אשכנז מתארת היטב את תהליכי ההתפרקות של הצ"ח הארץ-ישראלי בשנות מלחמת העולם השנייה ולאחריה ועומדת על הלבטים הקשים של תנועת בית"ר, שנקרעה בין נאמנותה ומחויבותה למפלגה הפוליטית-הלגאלית לבין המשכותה אל אצ"ל.

ג

התיקוף של שלושת חלקי הספר מעורר בעיות בשל התפיסה המשתקפת בו. ברור מדוע החלק הראשון פותח בשנת 1925, השנה שבה הופיעה תנועת בית"ר בארץ-ישראל. לעומת זה מעורר תאריך הסיום של חלק זה – שנת 1937 – תמיהה ותהייה. מסתבר כי שטיין-אשכנז מצמידה את ההיסטוריה של בית"ר בארץ-ישראל לתולדותיו של הארגון המחתרתי הלוחם האצ"ל הרוויזיוניסטי, המופיע על המפה היישובית באפריל 1937, לאחר הפילוג שחל באצ"ל הכלתי רוויזיוניסטי בראשותו של אברהם תהומי. גם התיחום הכרונולוגי של החלק השני של הספר, העוסק בשנים 1937-1944, מצביע על הצמדה של תולדות בית"ר בארץ-ישראל לתולדותיו של האצ"ל, וזאת מפני שחלק זה מקיף את התקופה מהפילוג בארגונו של תהומי

עד 1929 יכלו העולים מבית"ר לטווייה לאמץ רעיונות שהיו מאשיותיה המרכזיות של תנועת העבודה הארץ-ישראלית.

הפרק הרביעי עניינו בתקופה שאחרי 1929, תקופה שבה שמשו צעירי בית"ר חוד התנית במלחמתו של ז'בוטינסקי נגד תנועת העבודה הארץ-ישראלית והסתדרות העובדים הכללית. המאבק האינטנסיווי בין שתי התנועות, שהחל אחרי מאורעות תרפ"ט וששיאו היה בקונגרס הציוני השבעה-עשר, בקיץ של שנת 1931, נסב על השליטה בתנועה הציונית. מהזירה הציונית הועברה המלחמה לזירה היישובית, והעזימות הגיע בצורה זו עד לאלומות, בגין הניסיונות של פועלים בית"ריים ורוויזיוניסטיים – על פי הוראה מתנועתם – לשבור את השביתות שארגנה הסתדרות העובדים הכללית בראשותו של דוד בן-גוריון. המגמה הייתה לפעול נגד לשכת העבודה ההסתדרותית ועל ידי כך לחסל את השפעתה של ההסתדרות על שוק העבודה. חברי בית"ר היו הגייסות הלוחמים של ז'בוטינסקי ופעלו לאור סיסמתו 'כן לשבור!'. כל זה התרחש עוד לפני רצח חיים ארלוזורוב בקיץ 1933.

הפרק החמישי והשישי עוסקים בסוגיה המעניינת אך השולית של פלוגות העבודה ופלוגות הגיוס של בית"ר. החלק הראשון מסתיים בפרק השמיני, שעניינו הפילוג שחל ב'הגנה' באפריל 1931 והקמתו של 'הארגון המקביל' או 'ארגון ב' בראשותו של אברהם (זילבר) תהומי. באפריל 1937 התפלג האצ"ל (שמו הרשמי של 'ארגון ב' משנת 1932), וכמחצית מחבריו בראשותו של תהומי חזרו ל'הגנה'. זאת על רקע ניסיונו של ז'בוטינסקי להפוך את האצ"ל ממחתרת ביטחונית לא מפלגתית לזרוע צבאית הכפופה לו ודרכו להצ"ח (הסתדרות ציונית חדשה).

החלק השני של הספר, הכולל שבעה פרקים, דן בשנים 1937-1944, היינו מהקמתו של האצ"ל

אברהם תהומי

של האצ"ל הביאה לחיכוכים רבים בין שני הארגונים וכן בין האצ"ל לז'בוטינסקי, מנהיג בית"ר. למרות הנטייה הרגשית של בוגרי בית"ר לאצ"ל הייתה תנועה זו קשורה פורמלית ואמוציונלית למסגרת הפוליטית הלגאלית של הצה"ר והצ"ח גם לאחר מותו של ז'בוטינסקי. נראה לי כי פריודיצייה שונה תשקף טוב יותר את ההתפתחות ההיסטורית של בית"ר בכלל ושל בית"ר בארץ-ישראל בפרט, וזאת מנקודת הראות של הקשר האידיאולוגי-הפוליטי ההדוק בינה לבין

ועד הכרות המרד נגד הבריטים על ידי האצ"ל בראשותו של בגין. הצמדה זו מצביעה באופן מובהק על השקפה הרואה את ההתפתחות ההיסטורית של בית"ר בארץ-ישראל כמובילה באופן דטרמיניסטי להשתלבות מוחלטת באצ"ל ובירשיה הפוליטיים. אמנם זה היה בסופו של דבר התרחיש ההיסטורי, אבל בשום אופן לא הייתה תוצאה סופית זו פרי ההתפתחות האורגנית והטבעית הפנימית ברוויזיוניזם ובבית"ר, אלא נבעה מן השבר ההיסטורי האיום שפקד את העם היהודי במלחמת העולם השנייה - השואה. הייתה זו השואה שחיסלה את מוקדי העצמה הכלכליים, התרבותיים והאנושיים של הצ"ח במזרחתה של אירופה, ומה שנותר בארץ-ישראל היה רק איבר מדולדל מתנועה גדולה ורבת כוח. רעידת האדמה של השואה יצרה מציאות חדשה לחלוטין בעולם היהודי ובארץ-ישראל. על רקע החולשה הגדולה של הרוויזיוניזם הארץ-ישראלי במלחמה ולאחריה, ובהעדר מנהיג כריזמטי שיירש את אדרתו של ז'בוטינסקי, אין פלא שהמפלגה שקעה בתהיות פוליטיות, לבטים אידיאולוגיים וחיפושי דרך, ואלה הביאו לפילוגים ולאבדן כיוון והשפעה ביישוב. התפתחויות אלה מוכרחות היו להשפיע על בית"ר ועל יחסיה עם מפלגת האם. ככל שהמפלגה הרוויזיוניסטית הידרדרה ונחלשה, כך דרך כוכבו של האצ"ל, שניתק את המוסדות שקשרו אותו למפלגה הפוליטית הלגאלית ונהפך לגוף עצמאי עם מצע אידיאולוגי-פוליטי משלו.

אין ספק כי אלמנטים לא מעטים הן בבית"ר בגולה והן בבית"ר בארץ-ישראל נמשכו לפעילות המחתרנית הלוחמת של האצ"ל עוד בימיו של תהומי. נטייה זו גברה מאז 1937, גם כתוצאה של פעולה יזומה של האצ"ל, שארגן תאים מחתרתיים שלו בתנועת בית"ר. יזמה זו

למעלה: שר המושבות הלורד פספילד מימין: עמנוך השער של דוח הוֹפ-סימפסון לממשלה

פלשתינה (א"י)

הרצאה על

העליה, ההתיישבות ופתוח הארץ

מאת

סיר ז'והן הופ סימפסון

1930

הוציאה לאור משרד המלחמה לעניני המישוח
בפקודת דוד מלסונו
ב-1930

הצה"ר והצ"ח; חשוב לזכור כי בית"ר הייתה כלי פוליטי בידי של ז'בוטינסקי ותפקידה של תנועת נוער זו היה לממש את מדיניות מנהיגה. החלק הראשון צריך היה להקיף את השנים 1925-1929, היינו מיסודה של בית"ר בארץ-ישראל ועד מאורעות תרפ"ט. המאורעות וההתפתחויות הפוליטיות שבאו בעקבותיהם (ועדת שאו, השליחות והמסקנות של ג'ון הופ-סימפסון, הספר

האוירה שנוצרה ביישוב הייתה קיצונית, מיליטנטית והגיעה עד לסף מלחמת אזרחים. החלק האחרון, אם לשמור על חלוקה לשלושה חלקים, צריך היה לכלול את השנים 1940-1947. ראשיתו במותו של המנהיג הכריזמטי והמשכו בפילוג באצ"ל ובהופעתו של הארגון 'האצ"ל בישראל', וכן היה על פרק זה לעסוק בשנות המלחמה על כל המשמעויות שלהן ובידיעות ההולכות וגוברות על היקף השואה ואף בשנים מהכרזת המרד של האצ"ל בראשותו של בגין עד ערב הקמתה של המדינה. נראה לי כי חלוקה זו תואמת יותר את התהליכים הפוליטיים-האידיאולוגיים אורגניים בהצה"ר ובהצ"ח, שבית"ר הייתה קשורה אליהם בכל נימי נפשה וארגונה.

ד

שטיין-אשכנזי מתייחסת במקומות רבים בספרו לקיומם של אלמנטים פשיסטיים בהצה"ר ובבית"ר (עמ' 23, 38-40, 59-60 ועוד). לגבי בית"ר היא קובעת כי עד השנים 1936-1937 הייתה זו תנועה הטרוגנית רבת תכנים שהתרוצצו בה הן גוונים פשיסטיים והן רעיונות שהושפעו מהגותה ודרכה של תנועת העבודה הארץ-ישראלית (עמ' 8). לדידה התאפיינה תנועת בית"ר בארץ-ישראל בשנות העשרים הן בפלורליזם מעמדי והן בפלורליזם אידיאולוגי (עמ' 23 ואילך). מחד גיסא דגלה בית"ר בחלוציות, הגשמה עצמית, סובלנות והינוך האדם, ומאידך גיסא שמה את הדגש על ההיבט המדיני-הצבאי (עמ' 25) ואפילו אימצה רעיונות פשיסטיים הרואים את המדינה כעומדת מעל לכול והדוגלים בחברה הייררכית המושתתת על משמעת ומנהיג. יחד עם זה טוענת המחברת: 'אם בשלהי שנות העשרים הייתה תמיכת בית"רם בפאשיזם נדירה ביותר, הרי במחצית השנייה של

הלבן של הלורד פספילד) יצרו זעזוע פוליטי קשה בציונות וביישוב. בעקבותיו עלתה המיליטנטיות בתנועה הציונית וגבר המאמץ של ז'בוטינסקי לכבוש את הנהגת הציונות, מאמץ שהגיע לשיאו בקונגרס הציוני השבעה-עשר, שהתקיים בשנת 1931. מאבק זה, שהתנהל בין ז'בוטינסקי ותנועתו מזה לבין תנועת העבודה והמחנה הווייצמניסטי מזה, נגמר בכישלונן של ז'בוטינסקי ובקרקע סופי בינו ותנועתו לבין תנועת העבודה הארץ-ישראלית ובעלי בריתה. לכן שנת 1929 הייתה שנת מפנה מבהינת הרוויזיוניזם ובית"ר.

החלק השני צריך היה לעסוק בשנים 1929-1940 - עשור סוער ביותר שהסתיים עם מותו הפתאומי של ז'בוטינסקי, שיצר זעזוע עמוק והרגשת יתמות בהצ"ח בכלל אך בבית"ר בפרט. מנקודת הראות של ההיסטוריה הרוויזיוניסטית האירועים המרכזיים בעשור זה היו: הכישלון הצורב בקונגרס השבעה-עשר, שבו הובסה התנועה בכל יזמותיה למרות התפטרותו של וייצמן ועלייתו של נחום סוקולוב לנשיאות התנועה; הפילוג בתנועה בין ז'בוטינסקי לבין מאיר גרוסמן וחבריו; רצח ארלוזורוב על כל המשמעויות שלו; עלייתה של תנועת העבודה להגמוניה בציונות ולבסוף הפרישה והקמתה של הצ"ח בשנת 1935, שהובילה לחמש שנים של פעילות עצמאית של ז'בוטינסקי.

כתוצאה מהתהליכים שהוזכרו לעיל נהפכה תנועת בית"ר בארץ-ישראל לאוונגרד לוחם ולחוד התנית במלחמתה של הצה"ר בתנועת העבודה הארץ-ישראלית ובהסתדרות העובדים הכללית. בית"ר השתעבדה, מרצון, כמעט כליל למאבקים הפוליטיים של ז'בוטינסקי תוך הזנחת הטיפול בערכים החינוכיים של תנועת נוער. היו אלה חברי בית"ר שפעלו לשבירת שביתות של הסתדרות העובדים הכללית, שהעלו את סף האלימות ביישוב והיו לקרבנות האלימות הנגדית.

מאיר גרוסמן

תיאור זה מדבר בעד עצמו ותומך בעמדותי ולא בעמדתה של מתברת הספר. לכך יש להוסיף את מה שנכתב במקום אחר בספר: 'בשנים 1933-1935 גבר הלחץ מצד ז'בוטינסקי ושלטון בית"ר על חברי בית"ר לפעול למען מטרות פוליטיות, וזאת עקב כשלוננו של ז'בוטינסקי להשיג רוב בקונגרס הי"ח ונסיונו להפוך למנהיג קובע בהסתדרות הציונית עליידי הקמת הצ"ח' (עמ' 34). אינני רוצה להתייחס כאן לפרכה המופיעה בקטע זה, אבל גם מדבריה של שטיין-אשכנזי עולה בברור, כי

זאב ז'בוטינסקי
כקצין בגדוד העברי,
1919

משנת 1929 או לפחות המחצית הראשונה של שנות השלושים התחולל בבית"ר תהליך כפול: מחד גיסא התגבשה בה הומוגניות פוליטית-אידאולוגית, ומאידך גיסא היא נרתמה לגמרי למרכבתו הפוליטית של מנהיגה ז'בוטינסקי

שנות השלושים היא רווחה למדי' (עמ' 39). ושוב במקום אחר: 'במחצית השניה של שנות השלושים ההזדהות עם הפאשיזם רווחה יותר' (עמ' 144). עמדה זו, השמה את הדגש על התגברות האלמנטים הפשיסטיים בבית"ר רק במחצית השנייה של שנות השלושים, מופיעה גם במקומות נוספים בספר.

נראה לי שיש מקום לחלוק על עמדה זו. אמנם מאבק החורמה באירופה בין הכוחות הסוציאלי-ליברליים לבין הכוחות הפשיסטיים-הנאציים גבר במעבר מהמחצית הראשונה למחצית השנייה של שנות השלושים, עם עליית השלטון הדיקטטורי של היטלר בגרמניה ונסיגותיו לקעקע את הסכמי ורסאי, ובמיוחד עם פרוץ מלחמת האזרחים בספרד. מציאות אירופית קשה זו הצטיירה בעיני תנועת העבודה הארץ-ישראלית ובעלי בריתה בציונות כמלחמה של בני אור בבני חושך. הצה"ר על שלוחותיו נתפס על ידם כתופעה פשיסטית יהודית ומוקם בצד בני החושך. אבל המציאות האירופית המתוארת לא תאמה את המציאות הציונית-היישובית שהכתיבה את שלבי גיבוש אופיה של בית"ר והמעבר שלה מהטרונגניות להומוגניות אידאולוגית בעלת אפיונים פשיסטיים לא מעטים. טענתי היא כי המעבר של בית"ר מפלורליזם למוניזם אידאולוגי בעל מרכיבים פשיסטיים חל כבר לאחר 1929 ולא במחצית השנייה של שנות השלושים, גם אם נותרו עדיין בשוליים הלכי רוח אחרים.

שטיין-אשכנזי עצמה כותבת כי 'בניגוד להטרונגניות האידאולוגית המאפיינת את בית"ר בשנים הראשונות לקיומה, הרי בפגישה העולמית הראשונה, בראשית ינואר 1929, התחיל תהליך של האחדה רעיונית והידוק הקשר הארגוני עם זאב ז'בוטינסקי והתנועה הרביזיוניסטית, תהליך זה הואץ בגבור המתח בין יהודים לערבים בארץ-ישראל' (עמ' 60).

מאופי התקיפה וממקורותיהן האידיאולוגיים של התנועות הפוליטיות. הן ברעיון הסוציאליסטי של מלחמת המעמדות והן ברעיון הלאומי תפסה האלימות מקום מרכזי (עמ' 90). ההיסטוריוגרפיה של תנועת העבודה הארץ-ישראלית מצביעה על כך שמראשית הופעתה על המפה היישובית, בימי העלייה השנייה, נקבעה אצלה בכורתו של האינטרס הלאומי על הרעיון הסוציאליסטי. קביעה זו נכונה גם לאותו

במאבקיו נגד השמאל המתון בציונות וביישוב. נראה אפוא כי ההשפעה של הזירה האירופית וההקצנה שחלה בציונות וביישוב הגבירו וחזקו את האלמנטים הפשיסטיים בהצה"ר ובבית"ר כבר בראשית שנות השלושים. זאת ועוד, בשנות השלושים הראשונות, לפחות עד רצח ארלוזורוב בשנת 1933, עמדה התנועה הרוויזיוניסטית בסימן עלייתו של הזרם המקסימליסטי בהצה"ר, שמנהיגיו בארץ היו

מימין לשמאל:
אבא אחימאיר,
אורי צבי גרינברג,
יהושע השל ייבין

חלק מתנועת העבודה שדגל בסוציאליזם ובמלחמת המעמדות, כגון 'פועלי ציון' ואחדות העבודה' בשנות העשרים. ובוודאי נכון הדבר למפלגת 'הפועל הצעיר' האנטי-סוציאליסטית, ששללה גם את הרעיון של מלחמת מעמדות. מפא"י, שנוסדה בשנת 1930 כפרי האיחוד בין מפלגת 'אחדות העבודה' ובין 'הפועל הצעיר', ועל ידי כך הגיעה להגמוניה בהסתדרות העובדים הכללית, ביישוב ובתנועה הציונית, החזיקה אמנם באידאולוגיה המעמדית והשתמשה ברטוריקה סוציאליסטית, אבל גם היא נתנה בכורה מוחלטת לאינטרס הלאומי. מדיניות זו הדריכה אותה לאורך כל שנות קיומה. נתון זה מסביר בין השאר את המדיניות המרסנת של הסתדרות העובדים הכללית בכל הקשור למאבקים מקצועיים ולשבתות. לכן אני מתקשה לקבל את הצעתה

אבא אחימאיר, אורי צבי גרינברג והשיל ייבין, מקימי 'ברית הבריונים'. זרם זה, שבלטו בו האלמנטים הפשיסטיים, היה בשנים הנדונות בעל השפעה חזקה על הרוויזיוניזם ובית"ר בארץ-ישראל, ואף הוא תרם לדומיננטיות של הגורמים הפשיסטיים והפסוודו-צבאיים בבית"ר.

ה

בסיכום הפרק הרביעי של החלק הראשון תוהה שטיין-אשכנזי על מקורה של האלימות שהופיעה בציונות בגולה וביישוב בתחילת שנות השלושים: 'הוויכוח האלים בין הרביוניזם לבין תנועת הפועלים נגע כמעט בכל תחומי הרעיון הציוני והמאבק הפוליטי... מעשי אלימות והסתה מעל דפי העיתונים היו נחלת שני הצדדים. אולי נבע הדבר

להתאושש רק משנת 1919, עם העלייה השלישית. הקמתה של הסתדרות העובדים הכללית יצרה מטרייה מאחדת למפלגות הפועלים והעמידה בסיס ארגוני וכלכלי לתנועת העבודה. מול הימין היישובי המפורק העמיד השמאל מסגרת ארגונית-כלכלית מאחדת ששימשה כמנוף להשפעה ולהשגתה של ההגמוניה ביישוב בסוף שנות העשרים. מההיבט הזה צודקת שטיין¹ אשכנזי. אכן לתנועת העבודה היה מוקד רב עצמה (למרות בעיותיו) ביישוב עוד לפני ייסודה של המפלגה הרוויזיוניסטית בשנת 1925.

לא כן היה המצב בתנועה הציונית בשנות העשרים. מפלגת הפועלים הגדולה 'אחדות העבודה' לא השתתפה בעשור זה בקואליציות של וייצמן והייתה באופוזיציה, ולכן לא יכלה ליצור לה עמדות כוח בתנועה. גם מפלגת 'הפועל הצעיר', שהשתתפה בקואליציות של וייצמן עד 1927, לא השכילה ליצור לה מוקדי כוח משמעותיים. תיאורה של המחברת בסוגיה זו הוא אפוא כוללני מדי ואינו מדייק באשר למציאות בתנועה הציונית.

יחד עם זה חשוב להדגיש שתנועת העבודה בארץ-ישראל נהנתה בשנות העשרים מתמיכה של ההנהגה הציונית של וייצמן וגם מצד אישים כמו ארתור רופין ומנחם אוסישקין, וזאת בשל ההשקפה המשותפת על מהותו של הבית הלאומי ובזכות היותה האוונגרד המגשים של האינטרסים הלאומיים בבניינו של היישוב.

ז

במקומות אחדים בספר עוסקת שטיין-אשכנזי ב'הגנה' וביארגון ב'. בהתייחסה להשקפה הלגיוניסטית של ז'בוטינסקי היא כותבת שהוא שלל את ארגון ה'הגנה', 'שהוקם בשנת 1920 כזרוע צבאית של הסתדרות העובדים הכללית' (עמ' 12). יכולות להשתמע מכך שתי הנחות:

של המחברת, הרואה באידאולוגיה של מלחמת המעמדות את אחד המקורות לאלומות, כמובן של השמאל, בציונות וביישוב בשנות השלושים. האלימות נבעה לדעתי מגורמים אחרים:

(א) הוזכרה כבר המלחמה הפוליטית והצבאית באירופה בין הפשיזם-הנאציזם לבין הכוחות הליברליים-הסוציאליסטיים; מלחמה זו הקרינה כאמור על הרחוב היהודי-הציוני ועל היישוב.

(ב) בשל המצוקה הכלכלית והפוליטית הנוראה שבה היו נתונים קיבוצי היהודים במזרח אירופה בכלל ובפולין בפרט והגורל הקשה של הקהילה היהודית בגרמניה, ובאין אפשרות להגירה המסורתית לאמריקה (בגלל מדיניות המכסות), ולעלייה המונית לארץ-ישראל (למרות התגברותה של זו בימי העלייה החמישית), נדחפו המונים יהודים לייאוש ולקיצוניות. (ג) המאבק העז בין הצה"ר לבין תנועת העבודה הארץ-ישראלית ובעלי בריתה על ההגמוניה בתנועה הציונית הגיע לעתים להתפרצויות אלימות – מאבק זה נחלש עם פרישתה של הצה"ר מהתנועה הציונית בשנת 1935 והקמתה של הצ"ח.

י

שטיין-אשכנזי מנסה לברר מה היו הסיבות לכישלונה של התנועה הרוויזיוניסטית במאבקה נגד תנועת העבודה וקובעת כי 'ייתכן שהסיבות לכישלון הרביזיוניסטים נעוץ בהתארגנותם המאוחרת לעומת תנועת הפועלים, שעד הופעת הרביזיוניזם ב-1925 כבר רכשה לה מרכזי כוח פוליטיים ביישוב ובתנועה הציונית' (עמ' 92).

תנועת העבודה הארץ-ישראלית ראשיתה בשנת 1905. בימי העלייה השנייה היו בארץ שתי תנועות קטנות מאוד ('פועלי ציון' ו'הפועל הצעיר') שהיו מחוץ למסד הציוני והיישובי. יחד עם היישוב כולו סבלה גם תנועת העבודה במלחמת העולם הראשונה ויחד עם היישוב החלה

א. הרוב הגדול של חברי 'בר גיורא' ו'השומר' בשנים 1907-1920 באו מציבור הפועלים והיו חברים במפלגות פועלים ובעיקר במפלגת 'פועלי ציון'. האישים שהנהיגו את הארגונים האלה, כגון יצחק בן-צבי, ישראל שוחט, ישראל גלעדי ואחרים, נמנו עם הנהגתה של מפלגת 'פועלי ציון'. על אף מעמדו העצמאי של 'השומר' הייתה לו זיקה חזקה מאוד למפלגת 'פועלי ציון'. למרות זאת ראו את עצמם 'בר גיורא' ו'השומר' לא כארגוני ביטחון סקטוריאליים, אלא כארגוני מגן כלל-לאומיים שהאינטרס הלאומי היה בסיס קיומם ומהותם. 'השומר' יחד עם יוסף טרומפלדור נעשו ברבות הימים לערכים מחנכים בבית"ר.

בעקבות התפרקותו של 'השומר' במאי 1920 הועבר הטיפול בתחום הביטחון הלאומי, ביוני 1920, ל'אחדות העבודה', שנוסדה בהתחלת 1919 כמסגרת מעמדית ולא כמפלגה פוליטית בלבד. עם כישלונה של קונצפציה זו והקמתה של הסתדרות העובדים הכללית בדצמבר 1920 העבירה 'אחדות העבודה' את תחום הביטחון הלאומי לאחריותה של ההסתדרות, שבמסגרתה קמה ה'הגנה'. וההסתדרות אכן הייתה ממונה על ה'הגנה' עד שנת 1930.

שה'הגנה' הייתה ארגון ביטחוני מחתרתי סקטוריאלי ששירת רק את האינטרסים של חלק מהעם, קרי מעמד הפועלים, ושז'בוטינסקי שלל את ה'הגנה' בגלל היותה סקטוריאלית. שתי הנחות פוטנציאליות אלה מוטעות וחשוב להעמיד את הדברים על דיוקם.

אסון' חברים! נצטרך לשבות בשבת!...

ימין ושמאל - זה בעיני זה

בית"ר "אכל את עצמו" על שהוכרח לשבות השנה באחד במאי

מה שהניע בסופו של דבר את ז'בוטינסקי להצטרף ל'וועד המפקח' באמצעות נציג - צעד שהיה סטייה מפורשת מהשקפתו הלגיטימיסטית-הלגאליסטית רבת השנים - היה המצב הקשה בו מצאו את עצמם הוא ומפלגתו באותו זמן, סמוך לאחר רצח ארלוזורוב והניצחון הגדול שנחלו מתנגדיו בבחירות לקונגרס השמונה-עשר. ז'בוטינסקי ומפלגתו נדחקו לבדידות ותו של מצורעים הוטבע עליהם; ההצטרפות ל'וועד המפקח' חילצה אותם באופן חלקי מבדידותם - היא יצרה שטח מגע בינם לבין גורמים אחרים בציונות וביישוב. זאת ועוד, ז'בוטינסקי לא יכול היה להתעלם מהעובדה שהאצ"ל שאב אליו חברים במספרים הולכים וגדלים ממפלגתו ומבית"ר בארץ-ישראל. הישיבה ב'וועד המפקח' נתנה לו עמדת השפעה על הארגון שהיווה אבן שואבת לאנשיו, ושבעצם קיומו יצר איום על מתנגדיו שתמכו ב'הגנה'.

ג. בתארה את הפילוג שנוצר באפריל 1937 באצ"ל קובעת שטיין-אשכנזי כי 'ההחלטה להקים ארגון רביזיוניסטי נפרד נתקבלה בארץ-ישראל בלחץ האירועים ביישוב, ללא מעורבותו הישירה של ז'בוטינסקי, ואף בניגוד להסכם המתואר לעיל [הכוונה להסכם תהומי-ז'בוטינסקי מדצמבר 1936]. הוא הועמד שוב לפני עובדה מוגמרת...' (עמ' 139).

חשוב להדגיש כי הפילוג באצ"ל היה פועל יוצא ישיר ובלתי נמנע מהניסיון של ז'בוטינסקי להכפיף את הארגון למרותו מאחורי גבו ובל ידיעתו של ה'וועד המפקח'. ברגע שתהומי לא קיים את הסכם פריז שעליו חתם עם ז'בוטינסקי, ולעומת זאת התמיד במאמציו לאיחוד מחודש עם ה'הגנה', היה הפילוג על הסף.

ז'בוטינסקי לא הועמד אפוא לפני עובדה מוגמרת: הקמתו של האצ"ל הרוויזיוניסטי

חשוב להדגיש כי גם בתקופה העלייה השנייה וגם בשנות העשרים לא נמצא שום גורם יישובי או ציוני שגילה נכונות לעסוק, באופן עקיב, בתחום הביטחון מתוך ראייה כלל-לאומית וכלל-ארצית. רק ה'הגנה', אף על פי שנתמכה והונהגה על ידי הסתדרות העובדים הכללית, הייתה בשנות העשרים בהשקפתה ובפועלה ארגון ביטחוני לאומי שהדריכו אותו הצרכים והאינטרסים הלאומיים. לכן נתמך הארגון, בקמצנות, על ידי גורמים בהנהלה הציונית ובעיקר על ידי וייצמן. התנגדותו של ז'בוטינסקי ל'הגנה' נבעה מעמדתו ששללה באופן עקיב כל ארגון ביטחון מתחרתי ולא בגלל היותה תחת כנפיה של ההסתדרות הכללית. הדבר ידוע ואין צורך להרחיב על כך.

ב. לדברי שטיין-אשכנזי "הוועד המפקח" של הארגון הוקם בשנת 1933, כשנכשל נסיונו של זאב ז'בוטינסקי להיות למנהיג הקובע בהסתדרות הציונית' (עמ' 137). ה'וועד המפקח' היה הגוף הפוליטי העליון של האצ"ל, בראשותו של הרב מאיר ברלין (בר-אילן), ועם הקמתו התחיל גוף זה להתוות ולקבוע את מדיניותו של האצ"ל בראשותו של תהומי. ב'וועד המפקח' נכללו נציגים מה'מזרחי', הציונים-הכלליים, מפלגת 'המדינה העברית' והצה"ר.

כישלונו של ז'בוטינסקי בכיבוש ההנהגה הציונית היה ברור כבר לאחר הקונגרס הציוני השבעה-עשר, בשנת 1931. אך בשנים 1931-1933 לא התייחס ז'בוטינסקי ברצינות לאצ"ל ולמעשה התעלם מקיומו, למרות החיזורים שחיזר אחריו תהומי. גם לאחר שנודעו התוצאות של הבחירות לקונגרס השמונה-עשר, בשנת 1933, הסכים ז'בוטינסקי להצטרף ל'וועד המפקח' בלב ולב. ביסוד רתיעתו של ז'בוטינסקי מהאצ"ל הייתה אותה עמדה בגללה שלל את קיומה של ה'הגנה', קרי התפיסה הלגיטימיסטית.

באפריל 1937 לא הייתה מנוגדת לדעתו, והוא היה מעורב ישירות במהלכים שבסופו של דבר, ותוך זמן קצר, הובילו לפילוג. ד. אם המחברת מבקשת לרתום את בית"ר לעגלתו של האצ"ל, אין להתחיל בכך בשנת 1937, שנת הקמתו של האצ"ל הרוויזיוניסטי.

הפילוג באצ"ל של תהומי נבע במידה רבה מכך שהצ"ח ובית"ר התנגדו לאבדן מרותם על הנוער שלהם שהצטרף לאצ"ל וקיבל את מרותו. המאבק בין בית"ר לבין האצ"ל על המרות נמשך גם לאחר הפילוג של אפריל 1937, ונפתר באופן זמני רק עם מינויו של דוד רוזאל, מנהיגו של האצ"ל, לנציב בית"ר בארץ-ישראל בעקבות ההסכם שנחתם בפריז תחת כנפיו של ז'בוטינסקי בפגישה שהתקיימה מן ה-27 בינואר עד ה-1 בפברואר 1939.

ה. שטיין-אשכנזי כותבת כי 'המרד [הכוונה למרד הערבי בשנים 1936-1939] שינה את תפיסת הלחימה של ההגנה והביא לפילוג בהגנה ב' (עמ' 223). נדמה לי שזוהי ראייה צרה מדי של התהליכים שהביאו לפילוג באצ"ל של תהומי.

תהומי העלה שני גורמים מרכזיים שהביאו לפילוג ב'הגנה' בשנת 1931: אופיה המיליציוני והלא-צבאי וכן הליקויים שהתגלו בה במאורעות 1929; הדרישה שה'הגנה' תהיה על-מפלגתית ולאומית בעוד שלטעמו של תהומי היה הארגון בימיו בעל אופי הסתדרותי מדי. שני הגורמים כאחד הלכו והתבטלו כבר בשנים הסמוכות לאחר הפילוג. המרות על ה'הגנה' עברה מהסתדרות למפקדה פריטטית ולאומית, וה'הגנה' עלתה על פסים מבטיחים מבחינה ארגונית ומבחינת יכולת הלותמה והיקף הציוד שלה. לכן הלך ונשמט הבסיס האידיאולוגי לפילוג.

רק ראייה כוללת של הנסיבות בשנים 1936-1937 תסביר את רצונם של תהומי והוועד המפקח לחזור ולהתאחד מחדש עם ה'הגנה': (א) פעולתה של ועדת פיל ומסקנותיה, שיצרו סיכוי להקמתה של מדינה יהודית, הביאו להתפתחות פרספקטיבה אחרת באשר לעתיד. (ב) הגורמים האזרחיים בוועד המפקח הפעילו לחץ רב לאיחוד עם ה'הגנה' - המצב שבו נציגי אותם

לדעתו נחתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת

ההסתדרות הציונית החדשה סדרן תל-יחי

'ארגון ב', שנוסד בשנת 1931, החל מיד עם הקמתו לגייס את כוח האדם שלו מקרב הנוער האזרחי, מארגון 'מכבי', מגורמים דתיים ומהנוער הבית"רי. תהליך נהירתם של הבית"רים לאצ"ל של תהומי גבר לאחר רצח ארלוזורוב בקיץ 1933 ולאחר הקמתו של הצ"ח בשנת 1935.

כרזת ההסתדרות הציונית החדשה נגד חלוקת ארץ-ישראל

ח חשוב לציין לא רק מה יש בספר אלא גם מה חסר בו או חסרה התייחסות ראויה אליו, ואמנה רק שני עניינים. אין להתעלם כמובן מהקושי האובייקטיבי של מחברת הספר: בכל מונוגרפיה קיים הצורך לקבוע גבולות לסיפור העלילה.

חניכי בית הספר לסגני מפקדים של בית"ר בלובלין, פברואר 1933

הוא הדין למונוגרפיה הנדונה על בית"ר בארץ ישראל, וגם כך הספר הוא רחב היקף. עם זאת בית"ר הייתה תנועת נוער של מפלגה פוליטית. יתר על כן, היא הייתה האוונגרד המוציא לפועל את מדיניותה של מפלגת האם, שאתה הודעתה כליל. לכן סביר היה לעסוק ביתר הרחבה בפרובלמטיקה של המדיניות הציונית והיישובית של הצה"ר והצ"ח.

מלבד זאת חסר לטעמי בספר תיאור של המציאות היהודית במזרח אירופה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. שנים אלה עמדו בסימן של אנטישמיות אַטטיסטית ועממית שרוששה את המוני היהודים על ידי תחיקה כלכלית ולחצים פוליטיים אנטי יהודיים. אלה הביאו למצוקה איומה בקהילות היהודיות ולדחיקתם של מאות אלפים לאבטלה ולספו של רעב. נראה לי שהכללתו של הנושא בחיבור הייתה תורמת רבות

חוגים ישבו, מצד אחד במפקדת ה'הגנה' ובהנהלת הוועד הלאומי והסוכנות, ומצד אחר עמדו בראשו של ארגון ביטחוני פורש שלא הוכר על ידי המוסדות הלאומיים, מצב זה היה בלתי נורמלי ויצר לחץ רב לאיחוד עם ה'הגנה'. (ג) מדיניות ההבלגה העניקה ל'הגנה' יתרונות עצומים, ובין היתר הקמתו של חיל הנוטרים, ששירתו בו רק חברי ה'הגנה', אפשרה להם להחזיק בנשק לגאלי ולהתאמן בו ועל ידי כך להעלות את כישוריהם ויכולתם הצבאית. (ד) שכבת המפקדים הראשית של ארגון ב' הייתה מורכבת מיוצאי ה'הגנה'; רק מהדרג השני ומטה נמצאו מפקדים יוצאי הצה"ר ובית"ר. המפקדים יוצאי ה'הגנה', כולל תהומי, לא הסתירו את כמיהתם רבת השנים לחזור ולהתאחד עם ההגנה, אם כי מעמדה של כוח ולא של חולשה. (ה) הבסיס האידאולוגי לקיומו של האצ"ל היה בטענתו שהוא על-מפלגתי ולאומי. קיומו של הסכם פריז שנחתם בין תהומי לז'בוטינסקי, ושבו נדרש תהומי לכפיפות ולציות לז'בוטינסקי, היה מבטל בסיס זה והופך את המציאות על פיה. נוצר פרדוקס: דווקא בזמן שה'הגנה' נכפפה למרות לאומית, נדרש האצ"ל של תהומי לקבל מרות מפלגתית. זהו הרקע הרחב לפילוג של אפריל 1937.

לדברי שטיין-אשכנזי 'עצם הקמת האצ"ל כארגון נפרד נעשתה על-ידי גורמים אקטיביסטים שלא היו קשורים לתנועה הרביזיוניסטית או לבית"ר, אך עם הקמתו הצטרפו רבים מחברי בית"ר לאצ"ל...'. (עמ' 225) – להד"ם. אמנם היו מפקדים, כגון דוד רוזאל ואברהם שטרן, שלא היה להם עבר בית"רי או רוויזיוניסטי, אבל הרוב הגדול של חברי האצ"ל והמפקדים שלא רצו לשוב ל'הגנה' באו מהצה"ר ובית"ר. אסתפק בקביעה זו מפני שהיא כבר הוכחה בהסברי הקודמים.

בעמ' 230 מוזכר המפגש בפריז שבו מונה דוד רוזאל כנציב בית"ר בארץ-ישראל. התאריך המצוין הוא פברואר 1930 - ולא היא. התאריך הנכון (המופיע במקום אחר בספר) הוא פברואר 1939.

בעמ' 240 מופיע צירוף השם יאיר שטרן, וברור שזאת פליטת קולמוס והנכון הוא אברהם שטרן. ספרה של אסתר שטיין-אשכנזי, למרות ההשגות עליו הוא יצירה מונוגרפית הראויה להערכה מבחינת תוכנה וסגנונה. אין הביקורת גורעת מהתרומה שהספר תורם להיסטוריוגרפיה הציונית בכלל ולהיסטוריוגרפיה של תנועות הנוער הציוניות בפרט.

להבנת הרקע שממנו צמחו והתפתחו הצה"ר ובית"ר.

לבסוף אני מבקש להעיר על כמה פרטים. נראה לי שברשימה הביבליוגרפית חסרים מספר פריטים שיכלו לתרום למחברת בהבנת החומר שבו עסקה.¹⁰

בעמ' 70 בספר מופיע הטיעון כי 'אגודת ישראל' השתתפה בקונגרסים הציוניים במעמד של זונדר-פרבנד (איגוד מיוחד) כמו מפלגות ה'מזרחי', הצה"ר, ההתאחדות והברית העולמית של 'פועלי ציון'. שוב - להד"ם. 'אגודת ישראל' הייתה מראשית קיומה ועד ימינו אנטי ציונית ולכן לא יכלה להיות חלק מהתנועה הציונית.

תשל"ו; י" קולת, אבות ומייסדים, תל-אביב תשל"ו; י' גולדשטיין, מפלגת פועלי ארץ-ישראל: גורמים להקמתה, תל-אביב 1975; הנ"ל (לעיל, הערה 5).

10 אני מתכוון לספרים הבאים: ד' בן-גוריון, תנועת הפועלים והרביזיוניזמוס, תל-אביב תרצ"ג; אופיר (לעיל, הערה 6); י' גורני, שותפות ומאבק, תל-אביב